

**ATTAHUALPA'NIN ACI SONU,
SUMO GÜREŞÇİLERİ, MEKSİKA HUDUDUNDA
İKİ NOGALES VE PIKETTY MÜJDESİ:
21. YÜZYILDA
SERMAYE ÜZERİNE KISA BİR NOT**

Kasvetli bilimin ürünlerinin çok satanlar listesinde görünmesi sanırım oldukça yeni bir gelişme. Ne 19. yüzyıl klasik politik iktisat risaleleri, ne “anlatılan senin hikâyendir” ikna çabasına rağmen Marx’ın *Kapital*’i, ne Keynes’in biraz fazla genelleşmişse de *Genel Teori*’si, ne de böyle bir niyet taşımayan ana akım iktisadın teknikler kalabalığı bu mertebeye ulaşmamıştır.

Akademideki iktisatçılarla “genel okuyucuyu” neredeyse aynı mertebede meşgul eden dört kitap akla geliyor. İlki aslında tam bir iktisat metni değil: Jared Diamond’ın *Tüfek, Mikrop ve Çelik (TMveÇ)* başlıklı kitabı, dünya üzerindeki toplumlar arasında, maddi varlık yaratma ve tüketebilme açısından oluşmuş ve süregelen büyük açığın, ırkçı olmayan tarihsel bir açıklamasının peşinde koşuyor. İnsanlık tarihinin tamamını tek bir açıklama için kullanmanın sonucunda düştüğü yanılğlar ve kolaycı yüzeysel nedensellikler bu ihtiraslı incelemenin aslında değerli olan amacını geri planda bırakıyor. Tüm açıklama, coğrafi olarak doğu-batı ekseninde yerleşmiş toplumların kuzey-güney ekseninde yerleşmiş toplumlara kıyasla sahip oldukları avantajların tarihsel birikimli gelişimine dayandırılıyor.

İkincisi 2005 tarihli Şikago iktisatçısı Steven Levitt ve gazeteci Stephan J. Dubner’in kaleme aldıkları *Freakonomics* adlı kitap. Ana akım iktisatçı kibrinin haylaz bir örneği. İktisadın oradan buradan devşirip kendine mal ettiği bir sıra son model tekniğin, gayri iktisadî konulara el atma hamlesi. Sumo Güreşçilerinin hilebazlıklarını mı istersiniz, Ku Klux Klan mı istersiniz, uyuşturucu satıcılarının düşük gelirini mi yoksa yasal kürtajın suç oranları üzerine etkilerini mi?

Üçüncü kitap Daron Acemoğlu ve James A. Robinson'a ait. 2012 tarihli ve *Ulusların Düşüşü (UD)* adını taşıyan kitap, siyasî geleneklerin tarihsel olarak özgürlükçü eğilimli olduğu ulusların diğerlerine kıyasla iktisadî gelişme açısından daha başarılı oldukları tezini öne sürüyor. Bu ilişkinin ara basamağı ise kurumlar. Jared Diomand'ın kitabında Attahualpa ve imparatorluğunun, Pizarro ve bir avuç conquistador tarafından Cajamarca'da tepelenişi dramatik zıtlığı resmederken, Acemoğlu ve Robinson aynı görevi Meksika hududunda aynı adı taşıyan iki kentin, Arizona Nogales ile Sonora Nogales'in keskin zıtlığına veriyorlar.

Sonuncu kitap, bu üçünden daha çok ortalığı karıştırmış görünen Thomas Piketty'nin *21. Yüzyılda Sermaye* adlı kitabı. Kitap sermayenin getirisi olarak gösterdiği (ancak aslen servet getirisi olabilecek) bir kategoriyle ücretlilerin toplam gelirden aldığı payın birikimli eşitsizliğini ortaya koymayı hedefliyor. Meşakkatli bir veri toplama ve düzenleme sürecinin üzerine inşa edilmiş bir inceleme. Ancak incelemenin araçlarından özellikle kavramlar, veri toplama ve düzenleme süreci kadar etkileyici değil. Kısa yoldan, sermaye, getiri, bölüşüm gibi kadim iktisat kavramları özensizce ve zaman zaman hatalı şekilde kullanılıyor ve gerekçesiz yeniden tanımlanıyorlar. İşin ilginç, Piketty bu sorunun farkında olacak ki, kitabını bu kavramların iktisadî düşüncedeki çeşitli anlamlarını sorgulayarak açıyor. Cambridge sermaye tartışmalarına bile değinecek öz güveni şaşırtıcı.

Piketty'nin kitabının içeriği farklı geleneklerden gelen birçok iktisatçı tarafından değerlendirildi ve eleştirildi. Kitaptaki tartışmanın öncelikli muhatabı elbette bir yanda Marksist iktisatçılar öte yanda Post-Keynesyen iktisatçılar. Doğrusu, bölüşümü, üretim faktörlerinin ürüne göreli katkısına (marjinalist bölüşüm ilkeleri) teknik bir ayrımı olarak terk eden neoklasik iktisadın, kitabın temel tezi hususunda pek bir söz hakkı olduğunu düşünmüyorum. Bu kısa notta, böylesi bir değerlendirme ve eleştiriyi daha geniş ve incelikli çalışmalara bırakarak, yukarıda sıralanan “popüler” iktisat yazını değerlendirilmeye çalışacağım.

Bu kitapların hepsini aynı kefeye koymak, her birine ayrı ayrı haksızlık olacaktır. Belki birbirleriyle ortak olanlardan çok daha fazla ayrık, kendilerine özgü içeriğe sahipler. Örneğin, *TMveÇ* ile *UD* aynı soruyu sorarak başlıyorlar, ancak, apayrı bir açıklama çerçevesi inşa ediyorlar. *Freakonomics* hepsinden farklı bir çalışma ve iktisadî bilgi üretimi açısından en kıymetsiz olanı. Sosyal bilimlerdeki iktisat emperyalizminin, teknik ihracı açısından son model ama bilimsel bilgi hususunda başarısız bir örneğini teşkil ediyor. *Sermaye* ise uzun bir veri damıtımının sonucu olarak ve gelir ve servet eşitsizliğini merkezine alarak diğer hepsinden ayrılıyor.

Yine de bu dördünü ortaklaştıran bir yön olmalı ki her biri çok satanlar listesinde yer almanın yanı sıra, bir süre de olsa akademik iktisat tartışmalarının da odağında bulundu. Her birinin, sadece kendine özgü tez, içerik ve yönteminden soyutlayarak ortak noktalarına bakmak ilginç bir resmi ortaya koyuyor.

Şöyle başlayalım: Bu kitapların hepsi, Freakonomics de dâhil, özellikle Marksist olmayan ana akım dışı (heterodoks) iktisat çevrelerinde ilgi ve belli ölçülerde kabul gördü. *TMveÇ* heterodoks programların müfredatının neredeyse vazgeçilmez bir parçası, öte yandan standart müfredatın kenarına bölüm içi işbölümü marifetiyle iliştilmiş iktisat tarihçisi ya da iktisadî düşünce tarihçilerinin ders kitabı mertebesine yükseldi. Piketty'nin yıldızının aniden parlamasıyla şöhreti görece olarak kısa süren *UD* büyüme iktisadının uzun zamandır rehabilite edilmesi çabalarının bir ürünü olarak büyüme derslerinin programlarında yer almaya başlamıştı. Teknik profesyonel yazında daha çok Solow artığının adlandırılıp anlamlandırılması macerasında sorunlu toplam üretim fonksiyonunun ıslahıyla iştilig eden Acemoğlu, “bulgularını” Robinson ile birlikte yayımladıkları kitapta sundu: Demokrasi zenginlik demektir. Freakonomics bile iktisat eğitimini renklendirmekle kalmamış, genç bir iktisat öğrencisini cezbedecek teknik katılikle muzip yarı bilgi üretimini birleştirmişti ki yine birtakım ana akım dışı iktisatçıdan çekingen kabuller gördü.

Bu kitapların tümü ya açık olarak ya da yürüttükleri tartışma içerisinde kapalı olarak neoklasik iktisat teorisinin kısmî birer eleştirisini içeriyorlar. Ana akım dışı iktisattan gördükleri iltifatın temel nedeni bununla açıklanabilir. Neoklasik temel teorisinin yetersizliği ve toplumsal iktisadî olguları açıklamadaki başarısızlığı ortada. Freakonomics'i biraz kenarda tutarsak bu kitapların hepsi de yıkılmaya yüz tutmuş eski diktatöre “vurun abalıya!” muamelesi yapıyor. Freakonomics de ayrıca aynı ruh hâlinde olmasına rağmen sadece Şikago usulü bir dayanışmayla neoklasik teoriye cepheden saldırmıyor, teorik bir tartışma yürütmeyerek amprisist iktisat tekniklerini ön plana taşıyor.

Farklı heterodoks yaklaşımlardan eleştiriler de bulunmasına rağmen Marksist iktisat bütün bu kitaplara ayrımsız oldukça eleştirel bir tutum takındı. Her birini aynı teorik duruşa dayanarak tutarlı bir şekilde eleştirdi. Diamond, tarihi dönemsiz ve toplumsal sınıfların tarihsel gelişiminden bağımsız ele almakla suçlanarak bu eleştirilerden payını aldı. Bu kadar kapsayıcı bir incelemenin doğru olup olmamaktan ziyade, yapılabilir olup olmadığına dayanan bu haklı eleştiri, Diamond'ın giriştiği küresel eşitsizlik açıklamasını, özellikle de 16. yüzyılda kapitalist üretim tarzının yarattığı tarihsel sıçramayı göz ardı etmekle itham etti. Freakonomics'in Marksist eleştiriden payına düşen ise genel olarak neoklasizmeye yönlendirdiği tarihsizlik suçlaması ve de iktisat emperyalizmi oldu. Acemoğlu ve Robinson, Marksist iktisada göre, ulus

birimlere sıkıştırdıkları toplumları sınıfsızmış gibi ele alırken, kapitalist dünya ekonomisinin bütününe görmeyerek gelişmişlik ve azgelişmişliğin birbirleriyle birebir bağlantılı olduğu fikrini yok sayıyordu.

Piketty'nin ele aldığı bölüşüm ve eşitsizlik konusu ise Marksist iktisat açısından diğerlerine göre daha önemlidir demek yanlış olmaz. Kapitalist üretim tarzının işleyiş yasalarında içerilmiş bu eşitsizliğin ve sömürünün varlığına ışık tutmak üzere inşa edilen Marksist iktisat Piketty'nin çalışmasını önemsemi. Buna Piketty'nin acemi bir Marx değerlendirmesi ve kâr oranlarının azalma eğilimi yasasına doğrudan eleştiri getirmesi de eklenince Marksist iktisatçıların dikkatini ve biraz da hiddetini çekti. Burada bunun ayrıntılarına girmek mümkün değil ve yeri de değil. İlginç olan Marksist iktisadın tutarlı biçimde bu “çok satan”lar listesine mesafeli ve eleştirel duruşu.

Bu duruş haksız bir kibir olarak açıklanabilecektir. Marksist iktisadın ya da daha genel anlamda Marksist sosyal bilimlerin katı, sekte, uzlaşmaz tavrı, akademide en güçsüz olduğu zamanlarda bile bir suçlama olarak kullanılagelmiştir. Akademiden, üniversite ve enstitülerden, kütüphanelerden ve yayınevlerinden bazen açık, bazen kapalı yollarla sürüldüğü, kovalandığı dönemlerde bile bu şekilde suçlanıyor olmasının nedeni, kanaatimce, kendi teorik iç bütünlüğü ve tutarlılığının kuvvetinden kaynaklanıyor. Bilim felsefecisi Imre Lakatos'un Marksizm ve psikanaliz bilim değiller çünkü değillenemezler iddiasının altında da belki bu yatıyor. Açıklayıcı gücü bu derece kuvvetli bir teorik bütünlük kendi bünyesi dışında inceleme, yöntem ve çıkarımları kolay kolay kabul etmeyecektir ve onun sapı bunun çöpü gibi görünür bir kibirle nefret toplayabilecektir. Bunun üzerine bilimsel teorik bu yapının bir de açık siyasi bir acendayla bileşmesi Marksist sosyal bilime, tabiri caizse, dünyayı dar etmiştir.

Bilimsel bilgi üretme, toplumsal gerçekliği anlamlandırma ve varsa eğer yasalarını ortaya koyabilme açısından bakıldığında Marksist sosyal bilimlere ve özellikle Marksist iktisada sırt çevirmek kabul edilebilir bir tavır değildir. Marx'ın bulduğunu iddia ettiği yasalar geçerliliğini yitirmiş olabilir ya da kendi andığı sürekli değişim içinde başkalaşmış olabilir. Marksist iktisadî analizler yanlış sonuçlar veriyor olabilir. Sadece Marksist iktisadın araçlarıyla çağdaş iktisadî toplumsal gerçekliğin kimi yönlerini açıklamak mümkün olmayabilir. Ancak bu, klasik politik iktisattan aldığı “toplumsal artığın kökeni” sorununu yok saymak, evrensel – tarihsiz bir teoriyi iktisat biliminin merkezine koymak günahını affettirmez. Bu çok satan kitapların hepsinin neoklasik merkeze saldırılarından yola çıkarsak, iktisat biliminin, bilgisini üretip sunmak için yola çıktığı toplum karşısında uzun zamandır sessiz, anlaşılmaz ve de görevinde başarısız olduğu görülebilir.

Bu koşullara balkıdığımda, yani bir yanda çağdaş Marksist iktisattan hâlâ heterodoks dünyada dahi çekinildiği, öte yanda Marksist iktisadın kabul edilemez toplumsal ve siyasi sonuçlarını örtbas emeliyle inşa edilen neoklasik marjinalist ucubenin yıkıntılarına amansızca saldırıldığı günümüzde, çok satan iktisada temkinli yaklaşmak gerekiyor. Toplumun iktisada dayalı sınıflı yapısının hakkını vermekten imtina ile kaçınan her tür ana akım eleştirisinin bir başka tehlikeye yol açabileceğini hatırlamak lazım: Bunu en güzel biçimiyle Post Keynesyen iktisatçı Thomas Palley dile getiriyor: Gattapardo Hamlesi: “Hiçbir şeyin değişmemesi için her şeyin değişmesi gerekir!”

Burada řu soru akla geliyor: Peki o halde, Marksist iktisat kendi günümüz analizini bir “çok satan” vasıtasıyla topluma sunabilir mi? Bu sorunun kesin bir cevabı yok. Bunun birkaç nedeni var.

Bunlardan ilki, zaten siyasi bir projeyle evliliğinden dolayı Marksizmin bunu her zaman yapmaya çalışmış olması ve başarısının tarihsel konjonktüre bağlı olarak artıp azalmış olması. Akla biraz tebessümle Pulitzer’in *Felsefenin Başlangıç İlkeleri* geliyor. Günümüzün Marksist iktisada dayalı bir analizi okuyucu kitleleri tarafından ne kadar kabul görebilir bilinmiyor.

İkinci olarak Marksist iktisadın birçok temel ilkesinin ve kavramlarının hâlihazırda kamusal bilgi hâlini almış olması. Bazen karikatürleştirilen sömürü, işçi sınıfı, emek değer, sermayenin dolaşımı gibi mevhumlar açıklayıcılıklarını yitirecek ölçüde yıpranmışlar. Ancak bu, yeni bir kavram yığını icat etmeden gündelik dile dayalı bir anlatımla sunuma engel değeril. Ayrıca, yöntem açısından oldukça farklı bir konumda olmasına rağmen Marksist iktisat, 1960’ların sonundan beri ana akım ve diğer iktisat okullarının araçlarını oldukça başarıyla kullanabilmiştir. Kendi yöntemini, çağdaş tekniklerle uygulamanın yanında sunuş (Darstellung) ve anlatı konusunda bir “çok satan” üretebilecek yetkin bilgi ve malumata sahip. Ama öncelikle öğretici tonunu törpülemeli.

Eğer bu engeller aşılabilir ve Marksist iktisada dayalı bir “çok satan” oluşturulabilirse, belki Gattapardo hamlesine izin vermeyen bir genel görüşe katkıda bulunabilir, aynı yukarıdakilerin neoklasik iktisadın suyunun kaynamış olduğu genel görüşüne verdikleri katkı gibi.

Benan Eres, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.